

scientific conference «Medicinal plants: perspectives of research, devote. 90th anniversary of medicinal plants research station Agrarian Sciences» (Berезotocha, 12–14 July 2006)]. Kyiv, pp. 27–28 (in Ukrainian).

32. Kubiiovych V. (1955). *Havsevych Petro [Havsevych Peter]. Entsyklopediia ukrainoznavstva (EU–II)* [Encyclopedia of Ukrainian Studies (EU–II)]. *Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi* [Scientific Society. Shevchenko in Lviv]. Paryzh; Niu-York Publ., Vol. 1, pp. 331–351.

УДК 631.5:633.88

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН У ФОРМУВАННІ, СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ЛІКАРСЬКОГО РОСЛИННИЦВА

О.В. Устименко, Л.А. Глушенко, Н.І. Куценко

Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН

Розглянуто основні етапи становлення лікарського рослинництва як галузі сільсько-господарського виробництва. Оцінено роль наукової діяльності Дослідної станції лікарських рослин у її формуванні і розвитку. Встановлено, що за час роботи наукової установи було проведено інтродукційне вивчення і розроблено агротехніку вирощування понад 120 видів лікарських рослин, створено 52 сорти таких важливих культур, як м'ята, мак, ромашка, валеріана, ехінацея, шавлія, шоломниця та багатьох інших; сконструйовано низку машин і пристосувань для вирощування, збирання і післязбиральної доробки сировини та насіння найважливіших лікарських культур, які з успіхом впроваджено у виробництво. Висвітлено питання щодо перспектив впровадження наукових розробок у лікарському рослинництві, інтенсифікації галузі, підвищення її значущості та ефективності.

Ключові слова: лікарське рослинництво, наукова розробка, впровадження.

Питання впровадження наукових розробок завжди були провідними і пріоритетними в діяльності Дослідної станції лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН (ДСЛР). Уже на перших етапах діяльності установи співробітникам ставилося завдання: «Відповідати на численні питання селян, які почали вирощувати лікарські рослини» [1]. Цій меті присвячено дослідження проблем щодо термінів сіви в різних ґрунтово-кліматичних умовах, норм висіву насіння культур за різної якості насінневого матеріалу, способів догляду за лікарськими рослинами: м'ятою, шавлією, валеріаною, які масово вирощувалися в селянських гос-

подарствах, а також застосування добрив тощо [2–4]. З моменту свого заснування станція забезпечувала селян насінням і садивним матеріалом традиційних для регіону і нових лікарських культур, в яких була потреба.

У перші роки діяльності через обмеженість дослідних площ досліджувались лише деякі агротехнічні прийоми вирощування лікарських культур. Вони були розраховані на невеликі селянські одноосібні господарства і не завжди могли охоплювати повний технологічний процес культивування того чи іншого виду рослин [4, 5]. На практиці впроваджувати такі розробки було доволі складно. Проте ця робота значно активізувалася з 1925 р., після переїзду ДСЛР з м. Лубен (Полтавської обл.) до с. Березо-

точі (Лубенського р-ну). Зі збільшенням земельної площі і кількості працівників, зокрема наукових співробітників, розширилися дослідження, розраховані на колективні господарства та спеціалізовані сільськогосподарські артілі з вирощування лікарських рослин. Поряд із тим спостерігався швидкий ріст виробничих площ, зайнятих ефіроолійними і лікарськими рослинами. Так, уже в 1926 р. посіви лікарських і ефіроолійних культур здійснювалися у 123 господарствах 91 населеного пункту, а до 1927 р. кількість господарств становила 1036 од., які розміщувалися у 173 населених пунктах, переважно селах і містечках [6, 7].

Поряд з вивченням основних прийомів вирощування лікарських культур проводилося поглиблене вивчення біології певних видів, способів висушування і зберігання сировини, створення сортів і покращених популяцій. З огляду на виробничу необхідність, була розпочата робота із проведення масових дослідів безпосередньо у виробничих умовах на площах посівів у спеціалізованих господарствах. Вперше стали проводити випробування кращих селекційних зразків у колгоспах під керівництвом науковців. Спеціалісти, згідно з попередньо затвердженим планом, виїздили для організації робіт, передбачених закладкою промислових посівів, випробуванням техніки та оцінюванням селекційних зразків у різних ґрунтово-кліматичних умовах. Через обмежену кількість насіння у кожному з колгоспів висівали різні за ознаками зразки. Така практика надала можливість виявляти оптимальний матеріал, адаптований до певних ґрунтово-кліматичних і виробничих умов, незважаючи на те, що отримувани дані здебільшого були непорівнянними [6–9].

З метою розширення та покращення якості робіт у 1928 р. на Дослідній станції лікарських рослин організовано відділ впровадження і економіки. Проводилося впровадження у господарствах удосконалених прийомів вирощування уже традиційних культур: м'яти, ромашки, васильків, валеріани, маку тощо, а також нових для

України видів. З організацією колгоспів і великих сільськогосподарських підприємств спеціалісти установи одночасно з впровадженням нових розробок здійснювали значну роботу з узагальнення і пропаганди передового досвіду. Для цього в 1931–1932 рр. було видано три випуски бюлетеня «За обмін досвідом», опубліковано численні інформаційні листівки, статті в газетах, проводилися навчання [10–15]. Особливий інтерес становила економічна складова, якій приділялася пильна увага. Роботи з обліку досвіду виробничників щодо вирощування лікарських і ефіроолійних культур, особливо нових, були розгорнуті у 1937 р. Про темпи впровадження розробок можна судити з архівних даних того часу. Так, васильки камфорні до 1935 р. вирощувалися переважно у Лубенському р-ні Полтавської обл. та у Лозівському і Брусилівському р-нах Харківської обл. у 32 колгоспах на площі 350 га, а м'ята ще і в Баришівському р-ні Київської обл. у п'яти колгоспах. Впровадження маруни цинерарієлистої розпочато у господарствах з 1936 р., наприкінці якого ці культури вирощувалися уже у 225 господарствах: васильки на площі 1140 га, маруна — на 1000, а м'ята у 16 колгоспах на площі 104,5 га. У промисловому вирощуванні в ці роки були розширені посіви беладони, шавлії, валеріани, мальви чорної та інших культур [17–19].

У перші післявоєнні роки проводилося обстеження збережених за окупації плантацій лікарських рослин у господарствах, було проведено значний обсяг робіт з розробки конкретних пропозицій щодо їх відродження та реконструкції техніки і спеціального обладнання. Втрачений дослідною станцією в період війни селекційний матеріал беладони частково вдалось відновити завдяки виробничим посівам у спеціалізованих господарствах. На початкових етапах відродження галузі значна увага приділялася питанням насінництва та розсадництва — для забезпечення зруйнованих спеціалізованих господарств необхідним матеріалом та відновлення втрачених обсягів виробництва сировини були

організовані постійно діючі спеціальні курси для агрономів, де проводилося навчання новим прийомом вирощування лікарських культур [20–21].

З 1951 р. розгорнуто роботу з впровадження нового високопродуктивного сорту маку Новинка-198 у колгоспах Полтавської, Дніпропетровської, Житомирської областей, а також розпочата робота з радгоспами Лектехпрому — «Молдавським», «Кримським» та «Воронежським» [22].

З 1954 р. впровадження наукових досягнень установи і надання науково-технічної допомоги колгоспам стали невід'ємною частиною всієї роботи колективу. Успішно впроваджувалися у виробництво машини для посадки кореневищ м'яти, у господарства передавалося елітне насіння і садивний матеріал беладини, валеріани, ромашки, маруни, шавлії, м'яти № 541, маку Новинка-198, чебрецю та інших лікарських і ефіроолійних культур. Для виробників були розроблені агроказівки з вирощування низки культур: беладини, валеріани, м'яти, маруни цинерарієлистої і кавказької, ромашки, шавлії тощо [23, 24].

У 1955 р. співробітники ДСЛР здійснювали впровадження наукових розробок у семи господарствах Лубенського р-ну, завдяки чому у радгоспі «Молдавському» врожайність сировини маку Новинка-198 становив 4,7 ц/га, насіння — 5,2 ц/га, зокрема передова бригада Є.І. Хоменко збрала 6,6 ц/га сировини і 6,7 ц/га насіння маку. У цьому ж радгоспі впроваджувалися і нові технології вирощування маруни цинерарієлистої. У радгоспі «Хмельницький» було випробувано квадратно-гніздовий спосіб висіву насіння беладини, проведені дослідні посіви нової культури — амі зубної. У колгоспах впроваджувалася ґрунтова сівба валеріани лікарської, завдяки чому отримано 10–21 ц/га сировини, а у деяких господарствах урожайність сягнула 40–47 ц/га. За 1955 р. спеціалістами ДСЛР було надано консультативну допомогу з вирощування маку 150 колгоспам, і це лише у Хмельницькій обл.

З метою поширення інформації, спрямованої на збільшення посівів лікарських

рослин, у 1956 р., за редакції М.П. Перепічко, масовим тиражем були видані інформаційні плакати «Мак масличний» і «Мята перечная». Кількість господарств, де впроваджувалися наукові розробки, стала стрімко зростати, не останню роль у цьому процесі відіграла економічна складова [25, 26].

У подальшому зв'язок ДСЛР з виробництвом зміцнів і розширився. Співробітники станції щорічно виїжджали в господарства для надання допомоги макосіючим колгоспам і радгоспам Полтавської, Харківської, Дніпропетровської, Хмельницької областей і радгоспу «Победа» Молдавської РСР. Найбільш рентабельними впровадженнями наукових досліджень того періоду були технології вирощування маку без ручного регулювання густоти стояння, механізоване збирання суцвіть маруни цинерарієлистої, способи передпосівної обробки насіння амі великої, нова технологія перезимівлі маточників м'яти тощо [27].

Значна увага науковців ДСЛР приділялася плануванню і організації нових радгоспів Лікростресту: ім. Орджонікідзе, «Хмельницький» та ін. Консультативна допомога надавалася спеціалізованим господарствам починаючи з вибору ділянок під лікарські культури, їх сівби, догляду і завершуючи збиранням та післязбиральною доробкою сировини [28]. У зимовий період спеціалісти і науковці установи проводили підготовку працівників, навчали передовим прийомам вирощування лікарських культур. Так, у 1958 р. лише в радгоспі ім. Орджонікідзе пройшли навчання з вирощування п'яти лікарських культур 250 осіб.

Провідні науковці і спеціалісти станції проводили семінари не лише з питань агротехніки, захисту рослин від хвороб і шкідників, а й навчання з організації виробництва для керівних працівників радгоспів, спецгоспів і відділень Української контори Лікростресту. Залучалися керівники, головні агрономи і економісти до аналізу економічної ефективності вирощування культур. Так, у 1958 р. проведено узагальнення досвіду вирощування м'яти у

колгоспі «Шлях Леніна» Лубенського р-ну Полтавської обл., за результатами якого прийнято рішення про сортооновлення та застосування нових методів зберігання кореневищ.

Успіхи у вирощуванні лікарських і ефіроолійних рослин не залишалися поза увагою, і з 1960 р. до зони «обслуговування» Української зональної дослідної станції ВІЛАР (нині — ДСЛР) було віднесено дев'ять областей України (Полтавська, Київська, Житомирська, Вінницька, Львівська, Хмельницька, Дніпропетровська, Харківська та Сумська), де лікарські і ефіроолійні культури вирощувалися у 289 колгоспах 25 районів, а також у п'яти радгоспах Лікростресту України і Молдавії. Основна увага приділялася двом новим радгоспам «Победа» Сумської і «Мостицький» Львівської областей, де проводилися виробничі випробування наукових розробок станції. Науковці і спеціалісти допомагали опанувати технології вирощування нових культур, проводили семінари і брали безпосередню участь у всіх роботах, починаючи з підготовки насіння і садивного матеріалу та завершуючи збиранням і доробкою сировини і насіння. Така допомога мала значний успіх. Так зокрема, у радгоспі «Победа» у 1969 р. лікарські культури вирощувалися на значних площах (га): мак — 649, м'ята на аптечний лист — 194, м'ята на траву — 21, валеріана — 126, алтей — 57, вовчуг — 47, ревінь — 2, подорожник — 2; план реалізації сировини виконано радгоспом на 133,6% (3486 ц) [28].

Дослідна станція лікарських рослин на запити виробництва регулярно проводила передачу і реалізацію насінневого і садивного матеріалу згідно з нарядами Лікростресту і розпорядженнями ВІЛАРу. Основними замовниками були контори Лікростресту — Української, Башкирської, Казахської та інших республік колишнього СРСР. Так, у 1961 р. передано 1455 кг насіння сортів і покращених популяцій 23 лікарських культур, а також 2000 кг кореневищ м'яти. Разом з насінням і садивним матеріалом передавалися інструкції з переобладнання зернових комбайнів для

збирання маку і зерноочисних машин для очищення його насіння.

З 1962 р. науковцями установи почали розроблятися щорічні заходи з розвитку спеціалізованих господарств. Розпочато цю роботу в радгоспі «Мостицький» Львівської обл., до якого були передані агрорекомендації і технологічні карти з вирощування лікарських культур, інструкції та насіння нових високопродуктивних сортів.

У подальшому до удосконалення роботи долучилися радгосп «Победа» Сумської обл., «Хмельницький», ім. Орджонікідзе, ім. 40-річчя Жовтня та «Дзиркстеле» Латвійської РСР, а також численні колгоспи. У колгоспах активно впроваджувалися передові технології вирощування маку, для радгоспів і спецгоспів розроблялися спеціальні сівозміни і технології вирощування 25 лікарських культур, що враховували ґрунтово-кліматичні особливості зон розміщення господарств та їх матеріально-технічну базу і трудові ресурси. Серед нових культур, впроваджених у виробництво у 70-ті роки, були оман, кмин, кендір, датиска тощо. Внаслідок наукових досліджень та узагальнення досвіду виробничників визначено оптимальні попередники під лікарські культури, розроблено спеціалізовані сівозміни. Важливою складовою дослідницької роботи в цей період була розробка інтегрованих систем захисту та інтенсифікація виробництва сировини. Було розроблено і передано виробничникам інтегровані системи захисту від хвороб і шкідників маку, м'яти, подорожника, кмину, валеріани та інших культур. Впровадження таких розробок сприяло економічному ефекту виробництва — від 250 крб/га [30].

Упродовж 1964–1973 рр. дослідною станцією передано на виробництво понад 24000 кг елітного насіння сортів і покращених популяцій 20 лікарських культур, що дало можливість фармацевтичним підприємствам отримати додатково 10% лікарської сировини підвищеної якості. Зокрема, лише впровадження продуктивних сортів маку дало змогу отримувати до 2 млн крб чистого прибутку щорічно.

З 1970 р. у радгоспах зони діяльності Української зональної дослідної станції ВІЛАРУ, що вирощували мак, м'яту та інші традиційні лікарські культури, щорічно проводили випробування нових сортів селекції наукової установи з метою виявлення перспективних зон для їх вирощування.

Інтенсифікація вирощування лікарських рослин потребувала розширення наукових робіт з вивчення сучасних засобів захисту посівів від бур'янів. У 70–80-ті роки було розгорнуто роботу з впровадження гербіцидів у спеціалізованих радгоспах за 13 культурами. У 1971 р. запропоновані науковцями ефективні і безпечні гербіциди використовувалися на площі 1358 га, у 1977 р. — на 2574, у 1978 р. уже на площі 4145 га і т.д. У 1978 р. у п'яти радгоспах

проведено перше виробниче випробування сконструйованої на станції ромашкозбиральної машини РМ-1,4 НКУС-2,8 і того ж року із застосуванням цієї розробки зібрано 130 га ромашки лікарської, що забезпечило зниження прямих витрат виробництва і затрат ручної праці в 50 разів. Річний економічний ефект від її впровадження становив 5000 крб, що забезпечило окупність техніки за один сезон [31]. У 1982 р. у радгоспі ім. 40-річчя Жовтня впроваджено розробку механізованого збирання насіння кмину, що підвищило ефективність виробництва у 20–25 разів, а завдяки скороченню термінів збирання в рази підвищилася і якість продукції. Наприкінці 80-х років 16 конструкторських робіт ДСЛР впроваджувалися у господарствах України, Молдавії, Латвії, Росії та Білорусії (таблиця).

Результати впроваджень у виробництво основних розробок сектора механізації, 1989 р.

Назва розробки	Кількість, шт.	Площа, га	Місце впровадження	Економічна ефективність, тис. крб
Пристосування до зернозбирального комбайна «Нива» для збирання коробочок маку ПМ-4м	60	2095	Колгоспи Хмельницької обл., радгоспи «Дружба», «Победа» Союзлікраспрому	90,1
Машина для скошування коробочок маку МА-4 на шасі Е-301 і молотарка НВ-2,5 А	2	120	Радгоспи «Дружба», «Победа» Союзлікраспрому	6,7
Ромашкозбиральна машина РМ-1,4	2	245	Радгоспи Союзлікраспрому	15,3
Самохідна ромашкозбиральна машина на базі шасі Е-301, СРМ-1, СРМ-2	6	340	Радгоспи Союзлікраспрому, «Лекарственный» Новосибірської обл. та чотири радгоспи Хмельницької обл.	20,0
Машина для зараження жита ріжками МЗС-3,6	5	391	Радгоспи Союзлікраспрому	4,7
Машина для збирання ріжків жита	6	720	Радгоспи Союзлікраспрому	12,3
Машина для викопування глибоко заглиблених коренів	8	753	Радгоспи «Дружба», ім. 40-річчя Жовтня Союзлікраспрому	1,4
Сортувальна установка для очищення суцвіть ромашки і кмину СРС-1	6		Радгоспи Союзлікраспрому, «Лекарственный» Новосибірської обл. та чотири радгоспи Хмельницької обл.	9,3
Всього	95	4664	45 господарств	159,8

Загалом, у 80-ті роки співробітниками ДСЛР запропоновано для виробництва 120 завершених розробок, з яких близько 100 з успіхом впроваджено у виробництво [32, 33].

Нині ДСЛР здійснює методично-консультативну допомогу та забезпечує насінням і садивним матеріалом високопродуктивних сортів лікарських рослин як виробників насіння, так і виробників сировини. Так, понад 80% промислових площ м'яти становлять сорти селекції наукової установи Інституту агроекології і природокористування НААН. Основним виробником сировини цього виду є ТОВ «Агрофіт» (Дніпропетровська обл.). Завдяки підвищеній урожайності сировини виробничники отримують 20% лікарської продукції [34].

До переліку господарств, що нині вирощують лікарські культури, входять спецгоспи, закриті акціонерні товариства, сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з обмеженою відповідальністю, але переважна більшість — це приватні підприємства, фізичні особи підприємці, фермерські, фермерсько-селянські підприємства, а також присадибні ділянки. Перелік культур залежить винятково від кон'юнктури ринку. Площі під певними культурами з року в рік можуть змінюватися у межах 0,5–100 га. До найбільш популярних культур належать: розторопша плямиста, ехінацея пурпурова, череда трироздільна, шавлія лікарська, м'ята перцева тощо. Переважна більшість господарств використовує насіння та садивний матеріал сортів селекції ДСЛР [34, 35].

Головною метою діяльності наукової установи є забезпечення подальшого розвитку виробництва лікарської рослинної сировини шляхом інтенсифікації процесів вирощування рослин, впровадження нових високопродуктивних сортів для більш повного насичення внутрішнього ринку доступними для населення лікарськими засобами, біологічно-активними добавками до їжі, рослинними екстрактами для харчової та парфумерно-косметичної промис-

ловості, новими продуктами харчування, збагаченими біологічно активними речовинами рослинного походження. Досягнення цієї мети має сприяти зменшенню залежності роботи фармацевтичної промисловості та медицини від імпорту сировини, фармацевтичних субстанцій та лікарських засобів, урізноманітненню асортименту і покращенню якості харчових продуктів вітчизняного виробництва, збільшенню експортного потенціалу країни.

За даними Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів МОЗ України показники якості вітчизняних ліків останніми роками істотно покращилися, до того ж їх вартість набагато нижча, ніж імпортних. В Україні з 2012 р. впроваджується належна практика культивування і збору лікарських рослин (GACP), що уможливило використання лікарської рослинної сировини гарантованої якості, а також принципи і правила належної практики виробництва лікарських засобів рослинного походження (GMP), в яких висвітлено вимоги стандартизації до лікарської рослинної сировини та основні показники якості на лікарську рослинну сировину. З 2011 р. у державі діє програма імпортозаміщення лікарських засобів, що надає перевагу вітчизняним підприємствам, які виробляють лікарські засоби належної якості для лікування і профілактики найпоширеніших захворювань. В Україні створено всі передумови для інтенсифікації виробництва лікарської рослинної сировини з метою забезпечення виробництва вітчизняних фітопрепаратів.

Наукове забезпечення розвитку лікарського рослинництва направлено на інтенсифікацію цієї галузі, підвищення її значущості та ефективності для успішного виконання поставлених завдань. Дослідження лікарських рослин ДСЛР зосереджено на:

- розробці та впровадженні у виробництво лікарської сировини технологій вирощування, що відповідають вимогам GACP;
- проведенні еколого-біологічного оцінювання перспективних для культивуван-

ня в Україні лікарських рослин з метою імпортозаміщення та збереження природного біорізноманіття;

- створенні сортів перспективних лікарських видів із заданими показниками якості і вмісту біологічно-активних речовин;
- розробленні схем прискореного насінництва і розсадництва районованих сортів.

Сучасний перехід на промислову основу виробництва лікарських рослин дасть змогу знизити собівартість виробленої в Україні сировини на 15–25% за одночасного підвищення якісних показників, а також відновити потенціал галузі, зробити її продукцію конкурентоспроможною на внутрішньому, а в перспективі і на зовнішньому ринках. Лікарське рослинництво має стати високорентабельною і прибутковою галуззю, поліпшити фінансове становище спеціалізованих сільськогосподарських підприємств, підвищити добробут зайнятих у них працівників.

ВИСНОВКИ

Історія становлення і розвитку Дослідної станції лікарських рослин тісно пов'язана з розвитком самого лікарського рослинництва. Колективом науковців і спеціалістів установи за період з 1916 р. проведено значний обсяг науково-дослідних і практичних робіт для забезпечення розвитку галузі лікарського рослинництва. Наукову установу без перебільшення називають колискою культури лікарських рослин, оскільки саме з неї почалося їх промислове культивування.

За час роботи наукового закладу проведено інтродукційне вивчення і розроблено агротехніку вирощування понад 120 видів лікарських рослин, створено 52 сорти таких важливих культур, як м'ята, мак, ромашка,

валеріана, ехінацея, шавлія, шоломниця тощо. Сконструйовано цілу низку машин і пристосувань для вирощування, збирання і післязбиральної доробки сировини та насіння багатьох найважливіших лікарських культур.

Свої досягнення Дослідна станція лікарських рослин постійно впроваджувала у виробництво на полях у спеціалізованих господарствах, які працювали не лише в Україні, а й Молдавії, Росії, Латвії. Значну консультативну допомогу надавали науковці колгоспам і радгоспам України, що вирощували мак.

Співробітники наукової установи накопичені знання і досвід передають не лише виробничникам, а й молоді. Так, незмінно науковий заклад є однією із фундаментальних баз для проходження практики студентами фармацевтичних, медичних, сільськогосподарських вищих навчальних закладів.

Дослідженнями установи доведено, а виробничими випробуваннями підтверджено, що ґрунтово-кліматичні умови України дають змогу вирощувати у відкритому ґрунті понад 100 видів лікарських рослин вітчизняної та світової флори, а розгортання сировинної бази певного виду потребує від 3 до 7 років. Досвід науковців і виробничників за належної матеріально-технічної бази повністю забезпечує виробництво вітчизняних фітопрепаратів.

Незважаючи на всі економічні негаразди, нині на дослідній станції поглиблюються дослідження фундаментального і прикладного характеру, щорічно колектив установи виконує науково-дослідні роботи з 30–40 видами рослин, розширюючи знання про лікарські культури та впроваджуючи перспективні розробки у виробництво для зміцнення здоров'я населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Самородов В.М.* Науково-організаційна діяльність П.І. Гавсевича (1879–1920) з розвитку лікарського рослинництва / В.М. Самородов // Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали ІХ Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів (Київ, 22 травня 2014 р.); ред. кол.: В.А. Вергунов, Х.М. Піпан, І.М. Савеленко [та ін.]. — К.: ФОП Корзун Д.Ю., 2014. — С. 130–133.
2. Собираніе лекарственных трав на Лубенщине / Лубенское общество сельского хозяйства // Труды местного совещания об организации сбыта трав 10–11 января 1913 г. в Лубнах (сост.

- П.И. Гавсевич). — Лубны: Тип. т-ва «И. Золотинский, Б. Левитанский», 1916. — Вып. 2. — С. 61–98.
3. Императорского высочества принца А.П. Ольденбургского по вопросу о культуре и сборе лекарственных растений и организации их использования и сбыта, 22–28 февраля 1916 г. (стенографический отчет, журналы Сопещения и материалы) / сост. Б.А. Андреевым, А.Д. Будогосским, Ф.А. Сащперовым, под ред. А.И. Шахназарова. — Петроград: Тип. А. Бенке, 1917. — 336 с.
 4. *Гавсевич П.* Про лікарські трави. Короткі поради хазяїнам, які їх розводять. — Кн. 1 (М'ята холодна. Ромашка. Волоський кріп. Шавлія. Ганус) / П. Гавсевич. — Лубни: Друкарня т-ва «И. Золотинский, Б. Левитанский», 1916. — 23 с.
 5. Работы опытной станции лекарственных растений Лубенского общества сельского хозяйства за 1916 год: краткий отчет (сост. П. Гавсевич). — Петроград: Тип. А. Бенке, 1917. — 32 с.
 6. *Львов М.О.* Лубенська досвідна станція для культури лікарських рослин / О.М. Львов. — (Відбитка з бюлетеню УКОПС «Продуктивні сили України». — К., 1929. — № 2.) — 16 с.
 7. *Мышалов М.О.* Культура белладоны / В.А. Мышалов // Полтавський селянин. — 1929. — № 6. — С. 21–24.
 8. *Львов Н.А.* Результаты селекционных работ с перечной мятой на Лубенской опытной станции / Н.А. Львов // Дневник Всесоюзного съезда ботаников. — Л., 1928. — С. 292–294.
 9. *Львов Н.А.* Лубенская опытная станция, её работы и достижения в области культуры и селекции лекарственных растений / Н.А. Львов // Лекарственные и технические растения СССР. — М., 1929. — С. 320–334.
 10. *Кузьмін І.* Виведення розсади валеріани: Бюл. «За обмін досвідом» / І. Кузьмін. — Лубни, 1931. — 15 с.
 11. *Кузьмін І.* За безперервний обмін досвідом / І. Кузьмін. — Лубни, 1931. — 5 с.
 12. *Ласский Ф.* Перша нарада опорних пунктів Української станції лік. рослин / Ф. Ласский. — Лубни, 1931. — 93 с.
 13. *Львов Н.А.* Изучение и селекция перечной мяты / Н.А. Львов, С.В. Яковлева. — Лубни: Лу. Оп. Станция, 1931. — Вып. 16. — 93 с.
 14. *Снігір І.* Завдання раціоналізатора та винахідника / І. Снігір. — Лубни, 1931. — 10 с.
 15. *Хайкін І.* Як сіяти в зиму коляндру, котячу м'яту, шавлію лікарську / І. Хайкін. — Лубни, 1931. — 11 с.
 16. *Вергунов В.А.* Сільськогосподарська дослідна справа в Україні від зародження до академічного існування: організаційний аспект / В.А. Вергунов. — К.: Аграр. наука, 2012. — 416 с. — (Іст.-бібліогр. серія: Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії).
 17. *Закордонец А.И.* Культура далматской ромашки / А.И. Загордонец. — Лубни, 1935. — 16 с.
 18. *Мишалов М.* Забезпечимо високий врожай камфорного базиліка. — Лубни: Вид. Укр. Досл. Станції лік. Рослин, 1936. — Вып. XXV. — 15 с.
 19. *Закордонец А.И.* Стахановцы лекарственных культур. Производственный опыт стахановцев / А.И. Загордонец. — Лубны, 1937. — 44 с.
 20. *Перенко Н.* Наперстянка красная / Н. Перенко, А. Ивашенко. Агротехника культуры. — Лубны: Изд. Укр. опытной станции лек. растений. — Лубны, 1946. — 22 с.
 21. Лекарственное растениеводство: Сборник статей-консультаций по лекарственно-техническим культурам. — Лубны: Изд. Укр. опытной станции лек. растений, 1947. — Вып. XXXIV. — 36 с.
 22. *Перепечко Н.П.* Опытное дело / Н.И. Перепечко // Советская агрономия. — 1951. — № 5. — С. 43–48.
 23. Агровказівки по лікарським культурам і далматській ромашці / Г.С. Литвін, Н.В. Ситник, О.І. Філіпов та ін. — К., 1953. — 21 с.
 24. *Ивашенко А.А.* Мята перечная / А.А. Ивашенко // Возделывание лекарственных растений. — М.: Медгиз, 1954. — С. 147–164.
 25. *Перепечко Н.П.* Мак масличный / Н.П. Перепечко. — М.: Минсельхоз СССР, 1956. — (Плакат).
 26. *Перепечко Н.П.* Мята перечная / Н.П. Перепечко. — М.: Минсельхоз СССР, 1956. — (Плакат).
 27. Инструкция по посеву мака на семена и лекарственное сырьё — коробочки мака. — Лубны, 1957. — 4 с.
 28. *Иванцов Д.Ф.* Механизация уборки лекарственных культур / Д.Ф. Иванцов // Тракторы и сельхозмашины. — 1958. — № 1. — С. 27–29.
 29. Лекарственные растения: вековой опыт изучения и возделывания / А.Т. Горбань, В.Б. Иванов, В.М. Самородов и др. — Полтава: Верстка, 2004. — 16 с.
 30. *Украинец В.П.* Возделывание масличного мака на Украине / В.П. Украинец // Техника в сельском хозяйстве. — 1964. — № 2. — С. 16–20.
 31. А. с. 1667701 СССР, кл. А 0103 В22.155/00. Машина для уборки соцветий лекарственных растений / В.С. Перебийнос, Ю.Ф. Мартынов, А.А. Максимейко, А.А. Лях, А.П. Душенко (СССР). — № 286077/01; заявл. 21. 01. 90; опубл. 11.03.91, Бюл. № 11.
 32. *Горбань А.Т.* Институт лікарських рослин Української академії аграрних наук — сторінки 80-річної історії / А.Т. Горбань, С.С. Горлачова, В.П. Кривуненко. — Полтава: Інформаційно-видавниче агентство «Астрей», 1996. — 40 с.
 33. *Рак В.В.* Дослідна станція лікарських рослин: минуле, сьогодення, майбутнє / В.В. Рак, Н.І. Куценко // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень». — К., 2006. — С. 3–8.
 34. *Рак В.В.* Внесок ДСЛР УААН в розвиток лікарського рослинництва / В.В. Рак, Г.І. Голованова // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень». — К., 2006. — С. 12–15.
 35. Дослідна станція лікарських рослин — від створення до сьогодення / О.В. Устименко, Л.А. Глущенко, Л.М. Сивоглаз, Л.В. Карпенко // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень». — Лубни, 2014. — С. 3–13.

REFERENCES

1. Samorodov V.M., Verhunov V.A., Pipan Kh.M., Savelenko I.M. (2014). *Naukovo-orhanizatsiina diialnist P.I. Havsevycha (1879–1920) z rozvytku likarskoho roslynnytstva* [Scientific and organizational activity of PI Havsevycha (1879–1920) for the development of medicinal plant cultivation]. *Istoriia osvity, nauky i tekhniky v Ukraini: materialy IX Vseukrainskoi konferentsii molodykh uchenykh ta spetsialistiv (Kyiv, 22 travnia 2014 r.)* [History of Education, Science and Technology in Ukraine: materials of the ninth national conference of young scientists and specialists (Kyev, May 22, 2014)]. Kyev: FOP Korzun D.Yu. Publ., pp. 130–133 (in Ukrainian).
2. Gavsevich P.I. (1916). *Sobiranie lekarstvennykh trav na Lubenshchine: Trudy mestnogo soveshchaniya ob organizatsii sbyta trav 10–11 yanvarya 1913 g. v Lubnakh* [The gathering of medicinal herbs on Lubenshchine: Local Meeting Proceedings of the sales organization herbs 10–11 January 1913 in Lubny]. *Lubenskoe obshchestvo selskogo khozyaystva* [Lubenskiy Society of Agriculture]. Lubny: Tip. t-va «I. Zolotinskiy, B. Levitanskiy» Publ., Iss. 1, pp. 61–98 (in Russian).
3. Andreevym B.A., Budogosskim A.D., Satsyporovym F.A., Shakhnazarova. A.I. (1917). *Imperatorskogo vysochestva printsa A.P. Oldenburgskogo po voprosu o kulture i sbore lekarstvennykh rasteniy i organizatsii ikh ispolzovaniya i sbyta, 22–28 fevralya 1916 g. (stenograficheskii otchet, zhurnaly Soveshchaniya i materialy)* [Imperial Highness Prince AP Oldenburg On the issue of culture and collection of plants and lekarstvennykh Using s organization and sbyta, 22–28 February 1916 g (Verbatim otchet, magazines and materials meeting)]. Petrograd: Tip. A. Benke Publ., 336 p. (in Russian).
4. Havsevych P. (1916). *Pro likarski travy. Korotki porady khazainam, yakii yikh rozvodiat. Kn. 1 (Miata kholodna. Romashka. Voloskyi krip. Shavliia. Hanus)* [About Havsevych P. herbs. Quick Tips boss who bred them, Kn. 1 (mint cold. Daisy. Walnut dill. Sage. Anise)]. Lubny: Drukarnia tovarystva Y. Zolotynskyi, B. Levytanskyi Publ., 23 p. (in Ukrainian).
5. Gavsevich P. (1917). *Raboty opytной stantsii lekarstvennykh rasteniy Lubenskogo obshchestva selskogo khozyaystva za 1916 god: kratkiy otchet* [Work experimental station of medicinal plants Lubny Society of Agriculture for the year 1916: summary report (ed P. Gavsevich.)] Petrograd: Tip. A. Benke Publ., 32 p. (in Russian).
6. Lvov M.O. (1929). *Lubenska dosvidna stantsiia dlia kultury likarskykh roslin* [Lubny station experiential culture of medicinal plants] (*Vidbytko z biuletenu UKOPS Produktyoni syly Ukrainy* [(Prints bulletin UKOPS «The productive forces of Ukraine», Kyev, No. 2)]. 16 p. (in Ukrainian).
7. Myshalov M.O. (1929). *Kultura belladony* [Culture Belladonna]. *Poltavskiy selyanin* [Poltava peasants]. No. 6, pp. 21–24 (in Russian).
8. Lvov N.A. (1928). *Rezultaty selektsionnykh robot s perechnoy myatoy na Lubenskoy opytной stantsii* [The results of selection work with peppermint on Lubny Experimental Station]. *Dnevnik Vsesoyuznogo sezda botanikov* [Blog All-Union Congress of botanist]. Leningrad, pp. 292–294 (in Russian).
9. Lvov N.A. (1929). *Lubenskaya opytная stantsiya, ee raboty i dostizheniya v oblasti kultury i selektsii lekarstvennykh rasteniy* [Lubenskiy experimental station, its work and achievements in the field of medicinal plants]. *Lekarstvennye i tekhnicheskie rasteniya SSSR* [Medicinal and industrial plants of the USSR]. Moskva, pp. 320–334 (in Russian).
10. Kuzmin I. (1931). *Vyvedennia rozsady valeriany: Biul. «Za obmin dosvidom»* [Withdrawal seedlings valerian: Bulletin. «By sharing experiences»]. Lubny, 15 p. (in Ukrainian).
11. Kuzmin I. (1931). *Za bezpererivni obmin dosvidom* [For continuous exchange of experience]. Lubny, 5 p. (in Ukrainian).
12. Lasskyi F. (1931). *Persha narada opornykh punktiv Ukrainiskoi stantsii likarskykh roslin* [First meeting strongholds Ukrainian plant herbs]. Lubny, 93 p. (in Ukrainian).
13. Lvov N.A., Yakovleva N.A. (1931). *Izuchenie i selektsiya perechnoy myaty* [The study and selection of peppermint]. Lubni: Lubni opitnaya stantsiya, Iss. 16, 93 p. (in Russian).
14. Snihyr I. (1931). *Zavdannia ratsionalizatoram ta vynakhidnykam* [Targets innovators and inventors]. Lubny, 10 p. (in Ukrainian).
15. Khaikin I. (1931). *Yak siaty v zymu koliandru, kotiachu miatu, shavliiu likarsku* [Sow in winter kolyandru, catnip, sage medical]. Lubny, 11 p. (in Ukrainian).
16. Verhunov V.A. (2012). *Silskohospodarska doslidna sprava v Ukraini vid zarozhennia do akademichnoho isnuvannia: orhanizatsiyni aspekt* [Agricultural research in Ukraine right from the birth to the academic life: the organizational aspect]. Kyev: Ahrar. Nauka Publ., 416 p. (in Ukrainian).
17. Zakordonets A.I. (1935). *Kultura dalmatskoy romashki* [Culture dalmatian chamomile]. Lubni, 16 p. (in Russian).
18. Myshalov M. (1936). *Zabezpechymo vysokiy vrozhai kamfomoho bazilika* [Provide high yield camphor basilika] Lubny: Vydavnytstvo ukrainskoi doslidnoi stantsii likarskykh roslin Roslyn Publ., Iss. XXV, 15 p. (in Ukrainian).
19. Zakordonets A.I. (1937). *Stakhanovtsy lekarstvennykh kultur. Proizvodstvennyy opyt stakhanovtsev* [Stakhanovtsy medicinal crops. Production experience Stakhanovists]. Lubny, 44 p. (in Russian).
20. Perenko N., Ivashenko A. (1946). *Naperstyanka krasnaya* [Digitalis red] *Agrotekhnika kultury* [Agrotechnics culture]. Lubny: Izdatelstvo Ukrainiskoy opytной stantsii lekarstvenikh Rasteniy Publ., Lubny, 22 p. (in Russian).

21. *Lekarstvennoe rastenievodstvo: Sbornik statey-konsultatsiy po lekarstvenno-tekhnicheskim kulturam* [Medicinal plant cultivation: A collection of articles, advice on drug-industrial crops]. Lubny: Izdatelstvo Ukrainsoy opytnoy stantsii lekarstvenikh Rasteniy Publ., 1947, Iss. XXXIV, 36 p. (in Russian).
22. Perepechko N.P. (1951). *Opytnoe delo* [Pilot Case]. Sovetskaya agronomiya [Soviet agronomy]. No. 5, pp. 43–48 (in Russian).
23. Sytnyk N.V., Filipov O.I., Perepechko M.P., Ivashenko Ya.P., Fedorchenko K.F., Lytvyn H.S. (1953). *Ahrovkazivky po likarskym kulturam i dalmatskii romashysi* [Ahrovkazivky on drug crops and Dalmatian daisy]. Kyev, 21 p. (in Ukrainian).
24. Ivashenko A.A. (1954). *Myata perechnaya* [Peppermint]. *Vozdelyvanie lekarstvennykh rasteniy* [Cultivation of medicinal plants]. Moskva: Medgiz Publ., pp. 147–164 (in Russian).
25. Perepechko N.P. (1956). *Mak maslichnyy* [Mack oilseed]. Moskva: Minselkhoz SSSR Publ., plakat [poster] (in Russian).
26. Perepechko N.P. (1956). *Myata perechnaya* [Peppermint]. Moskva: Minselkhoz SSSR Publ., plakat [poster] (in Russian).
27. *Instruktsiya po posevu maka na semena i lekarstvennoe syre – korobochki maka* [Instructions for sowing poppy seeds and saponin – poppy boxes]. Lubny, 1957, 4 p. (in Russian).
28. Ivantsov D.F. (1958). *Mekhanizatsiya uborki lekarstvennykh kultur* [The mechanization of harvesting medicinal plants]. *Traktory i selkhoz mashiny* [Tractors and farm machinery]. No. 1, pp. 27–29 (in Russian).
29. Gorban A.T., Ivanov V.B., Samorodov V.M., Krivunenko V.P., Bogarada. A.P. (2004). *Lekarstvennye rasteniya: vekovoy opyt izucheniy i vzdelyvaniya* [Medicinal plants: a century of experience in the study and cultivation]. Poltava: Verstka Publ., 16 p. (in Russian).
30. Ukrainets V.P. (1964). *Vozdelyvanie maslichnogo maka na Ukraine* [The cultivation of oilseed poppy Ukraine]. *Tekhnika v selskom khozyaystve* [Technique in agriculture]. No 2, pp. 16–20 (in Russian).
31. Perebeynos V.S., Martynov Yu.F., Maksimeyko A.A., Lyakh A.A., Dushenko A.P. A. s. kl. A 010. *Mashina dlya uborki sotsvetiy lekarstvennykh rasteniy*, № 286077/01; appl. 21. 01. 90; publ. 11.03.91, Bull. Number 11 (in Russian).
32. Horban A.T., Horban A.T., Horlachova S.S., Kryvunenko V.P. (1996). *Instytut likarskykh roslyn Ukrainsoi akademii ahrarykh nauk – storinky 80-rychnoi istorii* [Institute of herbs Ukrainian Academy of Agrarian Sciences – page 80 year history]. Poltava: Informatsiino-vydavnyche ahentstvo Astreia Publ., 40 p. (in Ukrainian).
33. Rak V.V., Kutsenko N.I. (2006). *Doslidna stantsiia likarskykh roslyn: mynule, sohodennia, maibutnie* [Pilot plant medicinal plants: Past, Present, Future]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen»* [International conference «Medicinal plants: perspectives of research»]. Kyiv, pp. 3–8 (in Ukrainian).
34. Rak V.V. Holovanova H.I. (2006). *Vnesok DSLR UAAN v rozvytok likarskoho roslynnystva* [DSLR UAAN contribution to the development of medicinal plant cultivation]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen»* [International conference «Medicinal plants: perspectives of research»]. – Kyiv, pp. 2–15 (in Ukrainian).
35. Ustymenko O.V., Hlushchenko L.A., Syvohlaz L.M., Karpenko L.V. (2014). *Doslidna stantsiia likarskykh roslyn – vid stvorennia do sohodennia* [Experiment Station herbs – from creation to present]. *Materialy II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen»* [Proceedings of the Second International Conference «Medicinal plants: perspectives of research»]. Lubny, pp. 3–13 (in Ukrainian).